

hangján szól. Pedig Kossuth egyetlen mondatával semmissé tehetné volna az árulás vádját. A közel hét évtizedig tartó tétlenségre ítélte Görgei személyes drámáját mi sem érzékelteti jobban, mint Kossuthtal folytatott fiktív beszélgetésének egy mondata: „Te annyira tönkre tettél, hogy nincs az a verébfiú széles Magyarországon, aki énreám hallgatna.”

Ennek ellenére, amikor felteszik neki a kérdést Kossuth halála után, hogy kiengesztelődne-e annak ravatalánál, válasza így hangzik: „Én nem engesztelődöm ki vele, mert ellentétbe sohasem jöttem. [. . .] ... soha a legcsekélyebb diszharmónia nem zavarta meg a Kossuth és köztemi viszonyt, mindaddig, míg az áruló szerepének opportunus [kapóra jövő] szükségessége föl nem merült, Kossuthnak őszintébb bámulója nálamnál aligha akadt. Csak én tudom megbecsülni szereplésének jelentőségét az országban. Hiszen a nemzet előtte már annyira elsatnyult, hogy a későbbi 48-as fényes győzelmeket megelőző tíz évben egyetlen párbajt sem vívtak az országban. Hadvezért sokkal jobbat nálamnál fognak találni akárhányat, mihelyt együtt lesz megint egy nagy tömeg, de Kossuthot soha többé.”

Ehhez kapcsolódik a március ifjakról tizennégy évvel később, 1908. március 15-én mondott véleménye: „Az a fiatalság nagyon komoly volt. Nem olyan léha és könnyelmű, mint a mostani. Tanultak, műveltek voltak és a legkiválóbb írók, tudósok és politikusok váltak belőlük, hogy mást ne említsek, mint Petőfi és Jókai, akiknek a neve örökre fennmarad. Azok az ifjak nem olyanok voltak, mint a mostaniak, akik állhatatlanok, és a politikusok és képviselők úgy és oda vezethetik őket, ahová csak akarják, hanem szilárd komolysággal megállták a helyüket és nem a politikusok rájuk, hanem ők gyakoroltak befolyást a politikára. A márciusi ifjúság nélkül sem lett volna március 15. S emellett, mint a politikusok és képviselők titkárainak alkalmuk volt tudásukat a politikába bevinni és ott hasznosan érvényesíteni. Nekem az a meggyőződés, hogy a mai fiatalssággal nem lehetne még egy március 15-ét csinálni.”

Bencze Dávid Trianon okai Jozef Hajko értelmezésében

Jozef Hajko: *Odsúdení na dohodu. Spoločné tisícročie Slovákov a Maďarov.*

Bratislava, Slovart, 2011, 455 p.

■ Jozef Hajko *Odsúdení na dohodu (Megállapodásra ítélve)* című könyve abból a megfontolásból született, hogy valamiféleképpen rávilágítson a magyarok és a szlovákok történelmének olykor konfliktusos, máskor felhőtlen, ám minden tekintetben közös és más-más szempontból értelmezett történelmére. A címadás, illetve a szerző konklúziói is azt sugallják, hogy a két nemzet, amely egymás szomszédságában él, kénytelen a boldogulása érdekében együttműködni. Tehát ezt a művet sokkal inkább kísérletnek kell tekintenünk, amely azt szeretné elérni, hogy próbáljuk meg a „másik felet” megérteni, vagyis hogy a szlovákok megértésük, miért vélekednek a magyarok bizonyos kérdésekben máshogyan, mint a saját nemzettársaik. A szerző nem történész, így a hangsúly nem feltétlenül a közös történelem hirtelt érdemlő bemutatásán van. Az olvasó sokkal inkább egy leegyszerűsített magyar történelemszemlélettel ismerkedhet meg, így a történelmi események kauzalitásával könnyen fogyasztható formában találkozunk. Természetesen a könnyű émeszthetőség olykor a végtelékig leegyszerűsített formákba csúszott át, így értelemszerűen a megközelítés magában hordozta a hiba lehetőségét. Ilyen a magyar himnusz félrefordítása, illetve a szlovákiai magyar politikai elit rosszul értelmezett autonómiavágya, vagy a határok módosíthatóságának jelenlegi realitása.

Nyilvánvaló, hogy nehezen képzelhető el konstruktív és eredményes szlovák–magyar párbeszéd anélkül, hogy a két fél tisztázná viszonyát a másik által használt fogalmi apparátushoz. A szlovák és magyar terminológia ugyanis jelentősen eltér egymástól, ami a leglátványosabban a „történelmi tér” meghatározásában nyilvánul meg. A szlovák historiográfia a történelmi Magyarország megnevezésére más fogalmat használ, mint az 1918 utáni Magyarország; míg az előbbit Uhorskónak (történelmi Magyarország),

az utóbbit Maďarskónak (1918 utáni Magyarország) nevezi. Ennek a logikának megfelelően a szlovák történelmi naratíva a történelmi Magyarországon a nemzetté válás kora előtt élt személyeket, illetve ekkor működő intézményeket uhorský jelzővel illeti – azokat tehát „történelmi magyarok”, „hungarusnak” tekinti, és nem magyarnak. Vagyis a szlovák fél értelmezésében az 1918 előtti államalakulat nem nevezhető Magyarországnak, hiszen rengeteg más etnikum élt a határain belül, nem lehet kiemelni közülük egyet sem. Továbbá a szlovák perspektíva alapján az „uhor” megnevezés nem népet vagy nyelvet jelöl, csupán állampolgárságot. Aki tehát „Uhorsko” állampolgára volt, az egész egyszerűen „uhor” volt, és emellett lehetett magyar is, szlovák is. A könyv bizonyos szempontból túllép ezen a konstrukción, vagyis igyekszik egyszerre következetes maradni, illetve bizonyos esetekben nemzetileg teljesen szétválasztja az uhor jelzőt.

Az aránylag optimista hangvételű előszó után a bevezetőben megtudjuk, hogy a könyv tizenhárom fejezetéből áll, amelyből tizenkettő a közös szlovák–magyar történelem kiemelt időszakaival foglalkozik. A szerző szemléletének köszönhetően pedig szinte mindegyik fejezetben találunk egy-egy olyan kijelentést, amely talán nem megszokott a szlovák történetírásban. Az első fejezet a *Spory o prvenstvo (Vita az elsőbbségről)* címet viseli, amely a szlovákok és magyarok megjelenését tárgyalja a Kárpát-medencében. A szerző nemcsak a nagymorva társadalmat említi meg fennállásának vége felé, hanem ezzel párhuzamosan bemutatja a magyar szakértők állásfoglalásait a honfoglalás kori szlovákokról (24–41.). Később, az összefoglaló fejezetben viszsakanyarodik ehhez a témához, s a szerző leszögezi, hogy a szlovákok akár hálásak is lehetnek a magyaroknak a honfoglalásért, mert így elválasztották a szlovákokat a többi szláv törzstől, ezzel lehetővé téve önálló nemzeti fejlődésüket (384.). A szerző a *Prvýspoločnýkrá (Az első közös király)* címet viselő fejezetben, pedig azt próbálta bizonyítani, hogy Szent Istvánt a szlovákoknak is saját királyuknak kellene tartaniuk (42–50.). Ezt követően a könyv igyekszik a további nemzeti mítoszokat is a helyére tenni, illetve a könyv hasábjain minden egyes kérdéskörben megszólaltatja a szlovák mellett a magyar értelmezést is. Végezetül a műre az is jellemző, hogy gyakorlati politikai és más tanácsokat ad az olvasónak, hogy miként lehetne megteremteni a kölcsönös megértést.

Természetesen a két nemzet egyik legneuralgikusabb történelmi eseményével is foglalkozik. Trianon okát leginkább a történelmi Magyarország nemzetiségi politikájában látja, amelyben – a szerző szerint – talán a szlovákság volt a legkiszolgáltatottabb helyzetben. „A magyarok a szlovákokhoz mindig is máshogy viszonyultak, mint az ország

más nemzetiségeihez, hiszen a legbefolyásosabb magyar politikusok még a XX. század elején sem tartották a szlovákokat nemzetnek” (402.).

Hajko szerint Trianon kapcsán az első és legfontosabb kérdés, hogy vajon ki birtokolta először ezt a területet. A magyar szakma nem ismeri el a szláv jelenlétet a Magyar Királyság északi területein. Az érvelés szerint a szlovákok által lakott területen nem létezett őslakos szlovák közösség, s ezt a területet csupán néhány száz évvel ezelőtt sikerült benépesíteni szláv (és nem szlovák) nemzetekkel. Az első komolyabb benépesítés a XIII. században történt ezen a területen, főként német, morva és lengyel ajkú népességgel, majd a XV. században a cseh huszita betöréseket követően érkeztek különböző szláv népcsoportok. Tehát a magyar értelmezés ezeket nem tekinti egyetlen, összefüggő letelepedésnek, hanem sokkal inkább szórványosnak, illetve nem egy egyedülálló nemzet letelepedésének értelmezi (403.). A szerző azonban felvázolta a szlovákság elsőbbségének az érvrendszerét is. „A legnagyobb probléma ezzel kapcsolatban, hogy a szlovák népesség jelenlétét a Nagymorva Birodalomban nem lehet döntő erővel kimutatni, mivel nincsenek írásos emlékek. Csupán a mondavilág és a régészet képes bizonyítékokat felmutatni. A régészeti bizonyítékok sajnálatos módon rendkívül elszórt esetnek számítanak, amelyek alapján nem állíthatjuk egyértelműen, hogy a mai Szlovákia területén szlávok éltek volna” (403.). A döntő bizonyítékot arra, hogy olyan szláv elemek élhettek itt, amelyek a mai szlovákság ősei voltak, a szláv eredetű helységnevek és földrajzi nevek jelenthetik. Azonban a szerző leszögezi, hogy az írásos emlékeket ezek a bizonyítékok nem írhatják felül.

Az egyik legfontosabb tényező, amely a magyar XIX–XX. századi nemzetiségi politikát leginkább befolyásolta, az a török kor utáni népességcsökkenés és a nemzetiségi arányváltozás volt. Mivel a történelmi Magyarország mindig ragaszkodott a Szent István-i állam megmaradásához, kénytelen volt tudatosan megszervezni nemzetét. Ezt a XVIII. században nyelvi reformokkal, a magyar nyelv egységesítésével próbálták elérni. Hajko szerint ez elősegítette a szlovák nemzeti ébredést is, amit viszont a magyar társadalom nem támogathatott. Különös figyelmet szentel a magyar nyelv hatásának, és elemzi történelmi megerősödését, amelyből kitűnik, hogy a szlovákság részére bizonyos szempontokból jobb volt a magyar államnyelv használata, mint a császári udvar által erőszakolt német hivatalos nyelv. Emellett kerek perec kimondja azt a tényt, ami a mai szlovák ember számára már nehezen érthető: a „natio hungarica” nem azonos a magyar nemzettel és a magyarsággal – tagjai voltak ugyanis más nemzetiségűek is, mivel állampolitikai hovatartozást és nem nemzetiséget vagy anyanyelvet jelentett (404.).

Hajko szerint a magyar politika az ország integritásának megtartása érdekében a XIX. századtól három területi kategóriára osztotta Magyarországot, ennek megfelelően három nemzetiségi politikai gyakorlatot folytatott. A szerző olvasatában „első kategóriának a centrumterületek számítottak, amelyek megfelelnek az Alföldnek és a Dunántúlnak, illetve lényegében a mai Magyarország területének. Itt többségében magyarok éltek. A nemzetiségek itt a török hódoltság időszaka után jelentek meg. Főként németek (kolonizáció céljából) és szlovák kisebbség (munkalehetőségért) érkezett erre a területre.” A kisebbségek elenyésző száma miatt a magyarok – Hajko szerint – itt érezték igazán otthon magukat. Így különösebb nemzetiségi politikát ezen a területen nem kellett kifejteni, és különösebb nemzetiségi konfliktus sem volt itt (404.).

A második kategóriába olyan területek tartoztak, ahol a magyarok kisebbségben voltak ugyan, de azt a területet teljesen magukénak tekintették. Ide tartozott Kárpátalja, Erdély és a Felvidék. Kárpátalja tárgyalásakor megjegyzi, hogy ugyan nagymértékben ruszinok által lakott területről van szó, de nem bánták a magyarosítókat, mert bár a ruszinok többsége Galíciában élt, ám a természetes határ elzárta őket nemzetüktől, és egyébként is „elnyomottabbak” (405.). Erdély vizsgálatakor megjegyzi, hogy ugyan a magyar politika mindig is önállónak tekintette, viszont Budapest mindig is kiemelt figyelemmel kísérte az erdélyi eseményeket. Ennek eredménye volt, hogy Erdélyben kisebbségben voltak a magyarok, mégis kulturális és hatalmi fölényt is képesek voltak felmutatni (405.).

Értelemszerűen a szerző a Felvidékkel foglalkozik a legtöbbet. Ennél a résznél érdemes felfigyelnünk azon kijelentésére, miszerint a szlovákok által lakott régió stratégiai szerepe a magyar történelemben a török hódoltság időszakában nőtt meg, ami egyet jelentett a százötven évig tartó magyar nemesi uralommal is. Érdemes megjegyeznünk, hogy ebben a megfogalmazásban az „uhor” jelzőt használta (405.). A második figyelemreméltó megállapításával azonban már vitatkozni lehetne. A szerző szerint a szlovákság etnikai határa ekkor északabbra tolódott, aminek köszönhetően Kassa, Eperjes és például Nyitra magyar várossá vált (405.). A szerző ebben a tekintetben lényegében csúsztat. Például Kassa esetében már a középkorban a magyar, a német és a szláv elem is jelen volt. A magyarok aránya a török hódoltság éveiben valóban nőni kezdett, azonban a XVIII–XIX. században újra csökkent a szlovákok javára. A másik két városban sem történt akkora mértékű elmagyarosodás, legalábbis nem ebben a korszakban volt jellemző.

Az elmagyarosodásra jó példa lehet az Eötvös József által megalkotott 1868-as nemzetiségi törvény. Ez egyben a vi-

lág első nemzetiségi törvénye is volt. Szólt a nemzetiségek önálló kultúraápolási jogáról, illetve a közigazgatásban és az oktatásban is lehetőséget biztosított a nemzetiségi nyelvek gyakorlására, ha az adott körzetben a nemzetiségi lakosok aránya elérte a 20 százalékot. A törvény mindenképp óriási lépés volt a nemzetiségek fejlődéséhez szükséges feltételek megteremtéséhez, de az igazsághoz tartozik, hogy a végrehajtásával gondok adódtak, mivel a vegyes nemzetiségű körzeteket általában úgy határozták meg, hogy a nemzetiségek aránya ne érje el a 20 százalékos küszöböt.

Hajko szerinti a nemzetiségek alapján felosztott harmadik területi kategóriát a déli területek képviselték, amelyeknek a jellemzője volt, hogy a magyar vezetés a helyi, kisebbségi elitre hagyta a terület önkormányzását. Ide tartozott a Horvát Királyság, Szlavónia és Bácska–Bánát területe.

Hajko nemzetiség-politikai értelmezését igyekszik Bibó István gondolataival alátámasztani: „A történelem azt a leckét adta volna fel a történeti Magyarország hívei számára, hogy észak felé próbálják megtartani a történeti országot, dél felé pedig vegyék tudomásul, hogy tőlük régtől fogva elidegenedett népekkel állanak szemben. Ehelyett kialakult egy meglehetősen szűk látókörű politika, mely azt képzelte, hogy ha a különféle magyarországi nem magyar nyelvek közjogi érvényesülését kicsinyes módon megakadályozza, ezzel biztosítja a történeti Magyarország fennmaradását. Ennek pedig az lett az eredménye, hogy a déli részben lévő s már teljesen különálló nemzeti tudatra jutott nemzetiségek után most már az északi területek szlovák és orosz lakossága is végleg elszakadt a történeti Magyarország gondolatától” (406.).

Amellett, hogy Trianon okát a történelmi Magyarország nemzetiségi politikájában látta, igyekezett megértetni vagy, úgymond, empatikus megértéssel közelíteni a Trianon-kérdés magyar értelmezéséhez. Művének Trianonnal kapcsolatos részét azzal zárja, hogy képzeletben eljátszik a gondolattal, hogy mit szólnának a szlovákok, ha 1938-ban a bécsi döntőbírótság elcsatolt volna olyan területeket is Szlovákiától, amelyek etnikailag szlovák többséggel rendelkeztek. Felteszi a kérdést, „hogya mit szólnának a szlovákok, ha 1938-tól kezdve mostanáig Pozsony, Nyitra, Besztercebánya, Zólyom, vagy Eperjes Magyarországhoz tartozna? [...] Pontosan ugyanezt érezték a magyarok 1920-ban” (406.).

A könyv nagy erénye, hogy rávilágít arra, hogy a történelmi Magyarország felbomlása a magyarok számára olyan traumának számít, amely mind a mai napig komoly hatást gyakorol a közösségi identitás formálódására. Egyrészt azért, mert jelentősen sérült az ország területi integritása, emellett a régióban betöltött vezető szerepét is végképp elveszítette. Eközben az is a mű erénye, hogy bemutatja, rendkívül összetetté vált azoknak a magyaroknak a sorsa, akik

az impériumváltást követően az újonnan létrejött államok kisebbségeivé váltak. A helyzetet tovább bonyolítja, hogy a döntést egy olyan békekonferencia hozta, amely nem törekedett a kompromisszumos megoldásra Magyarország és az újonnan létrejövő nemzetállamok között. Így egy időre elfelejtődött, hogy például a szlovák és a magyar nemzet is megállapodásra és együttműködésre van ítélve.

Hiányérzete támad azonban az embernek, amikor a Trianonnal kapcsolatos részeket olvassa, mégpedig amiatt, hogy a szerző nem fejt ki kellő részletességgel az 1918–1920 közötti összeomlás okait.

A Monarchia felbomlásában kétségtelenül több külső és belső tényező játszott központi szerepet. Ilyen a Birodalom, illetve Magyarország soknemzetiségű jellege és a nemzeti-ségek magyarokkal ellentétes elképzelései, amelyek idővel radikálisabb nemzeti mozgalmakká váltak, amelyek az elszakadás mellett döntöttek. Második tényezőnek a Birodalom szomszédságában létrejött új államok irredenta politikáját tarthatjuk. A harmadik lényegében az előbbi tételek felerősítő faktora, vagyis az elveszített világháború ténye. A negyedik – amely az előzőhöz kapcsolódik – a háborút lezáró béke rendszere és a nagyhatalmak elképzelései, amelyben a birodalom nem maradhatott meg addigi formájában.

Monostori Imre Monográfia Borbándi Gyuláról

Petrik Béla: *Borbándi Gyula.
Egy sors a küldetés és szolgálat
jegyében.*

Budapest, MMA Kiadó, 2020,
248 old.

■ Találó a kötet alcíme: a benne lévő főnevek pontosan jelzik egy rendkívüli ember, a hosszú életet élt tudós, író, folyóirat- és rádiós szerkesztő, szervező, a magyar emigráció egyik szellemi vezetője, sőt tüneménye rendeltetését. Mintha kiválasztottan teremtett lény lett volna – vagy tényleg az volt. Még csak néhány éve annak, hogy kilencvenöt évesen végleg eltávozott, tehát csak kevés „rálátása” van a magyar szellemi közvéleménynek Borbándi Gyula valódi jelentőségére, helyére a magyar szellem XX. és XXI. századi történetében. (Habár, aki olvasta könyveit, tájékozódhatott munkássága fontosabb irányiról és jelentőségéről.) Mindenesetre Petrik Béla megtette a magáét: alapvető fontosságú könyve kiindulópontja lehet (kell hogy legyen) a további kutatásoknak.

Petrik hosszú ideig érlelte, gyarapította, szervezte tudását, és alaposan felkészült erre a nagy munkára. Már évtizedekkel korábban, joghallgató korában gondolkodni és kutatni kezdett a népi mozgalom fontos kérdéseivel és szereplőivel kapcsolatban. Majd később publikációi sorában, két kötetben számolt be eredményeiről (*A teljes kép felé. A magyar népi mozgalom történetéből*, 2008; *A népi-nemzeti mozgalom történeteiből*, 2012). „Gondolataim, kutakodásaim ma is a harmadik út, a népi-nemzeti mozgalom kiemelkedő alakjai körül forognak” – írta ez utóbbi kötete hátsó borítóján. Ezek a tanulmányok és esszék, a kötetek címének megfelelően, egy-egy fontos témát, illetve személyt hoztak közel az olvasóhoz, nagy felkészültségről és tabusértő elkötelezettségről tanúskodóan.

Legújabb kötete tehát nem váratlan, annál inkább jelentős és élményszerű esemény. Ő maga is részese, intellektuálisan és érzelmileg is személyes átélője lett Borbándi Gyula életútjának, különleges szellemi és emberi teljesítményének. Ez a személyesség azonban nem vesz el semmit a hitelességből és megbízhatóságból: Petrik Béla mindvégig eleget tesz a tudományosság követelményeinek. Minden fontos tételét és leírását, véleményét és állásfoglalását dokumentálja, érveit szakszerűen fejt ki és támasztja alá.

